

Diana Stolac /Anastazija Vlastelić (ur.)

Jezik kao predmet proučavanja i jezik kao predmet poučavanja

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa
Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku
održanoga od 12. do 14. svibnja 2016. godine u Rijeci

JEZIK KAO PREDMET PROUČAVANJA I JEZIK KAO PREDMET POUČAVANJA

Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa
Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku
održanoga od 12. do 14. svibnja 2016. godine u Rijeci

Uredile

Diana Stolac
Anastazija Vlastelić

SNJEŽANA HUSINEC

*Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu**shusinec@pravo.hr*

Putovi i načini oblikovanja hrvatskoga pravnog nazivlja sredinom 19. stoljeća

Kada je 1848. godine hrvatski postao službeni jezik u Hrvatskoj i zavladao javnom sferom, hrvatski leksik još nije bio dovoljno izgrađen da bi zadovoljio nove komunikacijske potrebe. Zbog dotadašnje dominacije njemačkog i latinskog jezika u javnom i političkom životu Hrvatske, osobito velike potrebe bile su u sferi javne uprave, sudstva i politike. Prekretnica u popunjavanju leksičkog fonda hrvatskog jezika u području prava dogodila se na poticaj austrijske vlade, a kao posljedica ministarske naredbe prema kojoj su svi austrijski zakoni trebali biti prevedeni s njemačkog na ostale jezike Monarhije. Tako je 1850-ih nastao prvi njemačko-hrvatski rječnik pravnih i političkih naziva *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs*, a na hrvatski su prevedeni i najveći i najvažniji austrijski zakoni. Time je hrvatski jezik, koji je desetljećima zbog stranih utjecaja na području prava bio potpuno zanemaren, bio obogaćen velikim brojem novih hrvatskih stručnih i znanstvenih pravnih naziva.

Ovaj rad prikazuje tijek stvaranja te metode oblikovanja hrvatskog pravnog nazivlja sredinom 19. stoljeća u vrijeme nastanka njegove osnove. Cilj je bio utvrditi koje su inicijative za stvaranje pravnog nazivlja postojale, u kojim su se kontekstima javljale, te kakve su rezultate polučile. Nadalje autorica analizira jezikoslovni pristup izboru terminoloških rješenja tadašnjih tvoraca nazivlja, te načela i metodološke postupke koje su smatrali primjerenima za stvaranja pravnog nazivlja, a zanima je i kolika je bila njihova razina svijesti o jeziku kao dijelu nacionalnog identiteta. Kako bi se odgovorilo na postavljena pitanja i time stekle nove spoznaje o oblikovanju hrvatskog znanstvenog i strukovnog nazivlja na polju prava, provedena je analiza sadržaja predgovora prvog njemačko-hrvatskog rječnika pravno-političkog nazivlja, predgovora prvih prijevoda austrijskih zakona te prvog pravničkog lista *Pravdonoša*. Spoznaje o načelima i terminološkim postupcima stečene spomenutom analizom, odnosno primjena tih postupaka u praksi, potvrđuje se terminološkim rješenjima iz rječnika *Juridisch-politische Terminologie*, prvih prijevoda austrijskih zakona te pravničkog lista *Pravdonoša*.

Ključne riječi: hrvatsko pravno nazivlje, inicijative i metode stvaranja modernoga pravnog nazivlja, terminološka rješenja, jezik kao dio nacionalnog identiteta

1. Uvod

Za razliku od riječi općeg jezika, čija etimologija nije uvijek poznata, nazivi nastaju više ili manje svjesnim postupanjem. Nastaju uglavnom u trenutku kada se uslijed nekog novog otkrića, društvenih promjena, industrijskog razvoja ili općenito nekih novih spoznaja pojavi novi pojam. Novi se pojam promatra kao dio skupa pojmova s kojima je povezan i za njega se određuje jezični znak. Taj jezični znak može biti arbitraran, ali se može stvarati i u skladu s određenim konvencijama koje postoje u području kojem pojam pripada. U mnogim strukama nazivlje se stvara prema određenim načelima i uvriježenim pravilima (Sager 1990: 61–62).

U pravnom jeziku nazivi nastaju slično kao i u drugih strukama. Jezik prava često prima riječi općeg jezika te one dobivaju svoje pravno značenje. Pravno značenje neke riječi može se preklapati sa značenjem iste riječi u svakodnevnom kontekstu ili to značenje može biti promijenjeno, npr. suženo ili prošireno. Neologizmi se najčešće tvore kada neka država donosi zakon pod utjecajem neke druge države u kojoj se govori drugi jezik (Sacco 1992: 488, citirano prema Mattila 2006: 113). Posuđenice također nisu rijetka pojava, njihova je upotreba uvjetovana jezičnim i ideološkim okolnostima (Mattila 2006: 112–117).

2. Sociolingvistički okvir stvaranja hrvatskoga pravnog nazivlja sredinom 19. stoljeća

Izrazita potreba za stvaranjem pravnog nazivlja u Hrvatskoj javila se u vrijeme velikih društveno-političkih promjena polovicom 19. stoljeća. Raskidanjem svih državnopravnih veza s Kraljevinom Ugarskom 1848. Hrvatska nakon dugog vremena ponovno počinje živjeti svoju autonomiju unutar zajedničke države, Habsburške Monarhije. Dobiva svog bana i vladu, a novoformirani prvi građanski Sabor donosi povijesnu odluku o ukinuću kmetstva. Time se uspostavlja građanski društveni poredak te započinje razvoj moderne Hrvatske. Hrvatski se jezik proglašava službenim za cijelo područje civilne Hrvatske i Slavonije. Bila je to posljedica revolucionarnih zbivanja unutar Monarhije 1848., zahvaljujući kojima je prvi put svim nacionalnostima unutar Monarhije zajamčeno nepovredivo pravo na vlastitu nacionalnost i jezik.

Hrvatski jezik tada postupno počinje ulaziti u sve javne sfere, no ne bez poteškoća. Proces prodiranja u domene visokog prestiža, kao što su javne službe i obrazovanje, teče sporo i otežano zbog složenih političkih prilika, ali i dominacije tuđih jezika. Značajna prepreka bio je i nedovoljno izgrađeni hrvatski leksik koji nije mogao zadovoljiti nove komunikacijske potrebe. Postojale su leksičke praznine koje je trebalo što hitnije popunjavati kako bi se dostigla potrebna razina funkcionalne polivalentnosti. Osobito velike potrebe postojale su u zakonodavstvu, sudstvu i upravi. Ustaljeno hrvatsko pravno nazivlje nije postojalo, stari nazivi bili su nedostatni, postojali su često razni nazivi za iste pojmove, dok za nove pravne

institute i pojmove adekvatnih naziva nije bilo. Stoga je bilo nužno stvoriti nove, hrvatske pravne nazive primjerene modernom dobu, koji će biti adekvatna zamjena latinskim i njemačkim, te osigurati nesmetano funkcioniranje političkog života i javnih službi.

3. Cilj, izvori, korpus i metodologija istraživanja

3.1. Cilj istraživanja

Spoznaje o sociolingvističkim prilikama u Hrvatskoj sredinom 19. stoljeća dovele su do postavljanja nekoliko problemskih pitanja koja su činila polazište za ovo istraživanje. Pitanja su se odnosila na inicijative za stvaranje pravnog nazivlja koje su se u takvim društveno-političkim i jezičnim okolnostima javljale i rezultate koje su polučile. Nadalje se nametalo pitanje kakav je bio jezikoslovni pristup izboru terminoloških rješenja tadašnjih tvoraca nazivlja te koja su načela i metodološke postupke smatrali primjerenima. Nezaobilazno je bilo i pitanje o razini svijesti tvoraca pravnog nazivlja o jeziku kao dijelu nacionalnog identiteta. Na temelju navedenih pitanja osmišljen je i glavni cilj istraživanja: rekonstruirati tijek te načela i metodološke postupke stvaranja modernog hrvatskog pravnog nazivlja sredinom 19. stoljeća.

3.2. Izvori, korpus i metodologija

Istraživanje je podijeljeno u dva dijela, pri čemu se drugi dio sastojao od dva segmenta.

Prvi dio bio je usmjeren na rekonstrukciju tijeka stvaranja pravnog nazivlja i uvod je drugom dijelu istraživanja. U tu se svrhu metodom analize sadržaja koristila postojeća literatura te predgovor prvom njemačko-hrvatskom rječniku pravno-političkog nazivlja *Juridisch politische Terminologie*, predgovori prijevodima austrijskih zakona te članci iz pravničkog lista *Pravdonoša*. Metodom analize sadržaja prikupljeni su podaci koji su omogućili uvid u inicijative za izradu terminologije te tijekom rada na stvaranju nazivlja.

Analiza sadržaja istih izvora omogućila je stjecanje spoznaja o promišljanjima tvoraca nazivlja o stvaranju novog pravnog nazivlja i o njihovom jezikoslovnom pristupu izboru, odnosno načelima i metodama koje su rabili.

U empirijskom dijelu na izvornom se korpusu provjeravalo jesu li u praksi primjenjivana načela i metode koje su navodili sastavljači nazivlja. Korpus su činili nazivi iz prvog njemačko-hrvatskog pravno-političkog rječnika *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* (1853) (u daljnjem tekstu *Terminologija*), zatim nazivi iz rubrike *Ilirsko jezikoslovlje* ili *Pravoslovno jezikoslovlje* iz *Pravdonoše* te nazivlje rabljeno u najvećim zakonima iz područja građanskog prava, *Obćeg austrijskog građanskog zakonika (OGZ)*, *Gradjansko-parbenog postupnika (GPP)* i *Gruntovnih zakona (GrZ)*. Pritom su metodom slučajnog odabira

nazivi iz područja građanskog prava ekscipirani iz *Terminologije* te su s obzirom na način njihova postanka svrstavani u pet skupina: skupinu starih hrvatskih naziva, skupinu slavenskih posuđenica, skupinu neologizama tvorenih u duhu hrvatskog jezika, skupinu neologizama-prevedenica te skupinu posuđenice iz neslavenskih jezika. Nazivi su provjeravani u Mažuranićevim *Prinosima za hrvatski pravno-povjestni rječnik* (1908. - 1922.) (u daljnjem tekstu *Prinosi*), kao najobuhvatnijem popisu starih hrvatskih pravnih naziva, te u *Rječniku hrvatskog ili srpskog jezika JAZU* (1880.-1976.) (u daljnjem tekstu *AR*), koji je bilježio pojavljivanje određenih riječi u različitim rječnicima s našeg područja i važnijim književnim djelima. Kako bi se dodatno utvrdilo postojanje odabranih naziva sredinom 19. stoljeća, nazivi su provjeravani i u Mažuranić-Užarevićevom *Nemačko-ilirskom slovaru iz 1842. godine*. Neologizmima su se smatrali svi nazivi koji u spomenutim rječnicima nisu bili potvrđeni do sredine 19. stoljeća.

Sljedeći korak bilo je pretraživanje rubrike *Ilirsko jezikoslovlje* odnosno *Pravoslovno jezikoslovlje iz Pravdomoše* te tri spomenuta zakona kako bi se utvrdilo jesu li i ti izvori za iste pravne pojmove predlagali iste ili neke druge nazive, odnosno koliko je između njih bilo podudarnosti. Utvrđivanjem postojanja naziva iz *Terminologije* i zakona u Šulekovom *Nemačko-hrvatskom rečniku* (1860), provjeravano je jesu li ti nazivi u istom desetljeću preuzeti u onodobne općejezične leksikografske priručnike.

4. Rezultati istraživanja

4.1. Tijek stvaranja osnove hrvatskog pravnog nazivlja

4.1.1. Odbor za juridičke izraze

Nakon što je krajem 1847. narodni jezik postao jezikom javnih domena, stručna je javnost u Hrvatskoj bila svjesna da je potrebno što prije prionuti stvaranju primjerenog pravnog nazivlja. Već 1848. na poticaj banskog namjesnika Mirka Lentunaja osnovan je Odbor za juridičke izraze na čelu s Hermanom Bužanom i Bogoslavom Šulekom kao suodbornikom kako bi se riješila novonastala situacija u kojoj bi mogao nastati „metež i nedorazumljenje u izrazima, što bi sudci i odvjetnici svaki po svojoj čudi juridičke izraze kovati htjeli, mogli i morali” (Torbar 1896: 174). No, zbog novih političkih okolnosti u Habsburškoj Monarhiji i inicijative Beča za izradu pravno-političke terminologije za sve jezike Monarhije Odbor nikada nije počeo s radom (Vince 1990: 559).

4.1.2. *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs*

Proglašenjem Oktroiranog ustava 1849. godine u cijeloj Monarhiji na snagu je stupilo načelo o jednakosti svih naroda Habsburške Monarhije. Sukladno tom ustavu svi su austrijski zakoni trebali biti prevedeni s njemačkoga na ostale jezike Monarhije te tiskani na državni trošak (Vince 2002: 399). Kako su ti jezici zbog nedovoljne

izgrađenosti bili nedorasli novoj ulozi, u srpnju 1849. u Beču je osnovan odbor koji je dobio zadatak „da sastavi shodan pravoslovni i državnički nazovnik u svim slavenskim narječjima običnim u austrijskoj cesarevini” (*Terminologija* 1853: III) na temelju najvažnijih austrijskih zakona u zadnjih sedamdeset godina, kako bi se nacionalni jezici osposobili za upotrebu u upravi i zakonodavstvu (Mamić 1992: 7). U odbor su imenovani najveći tadašnji poznavatelji slavenskih jezika i najugledniji pravници poput Šafarika, Kollara, Miklošića, Karadžića, Ivana Mažuranića i drugih. Terminološki je rječnik u početku je zamišljen kao zajedničko izdanje za sve slavenske jezike, no ubrzo je prednost dana nacionalnim izdanjima uz napomenu da će se, gdje god to bude moguće, birati one koje su zajedničke većini ili barem nekim jezicima (*Terminologija* 1853: IV).

Članovi južnoslavenskih sekcija zalagali su se za zajedničko izdanje za južnoslavenske jezike. Sastavljeni su odvojeni nacionalni odbori za slovensko i za „hrvatsko-srpsko narječje” (isto III). Članovima odbora za hrvatski i srpski jezik imenovani su Stjepan Car, bivši privremeni urednik državnozakonskoga lista, Vuk Stefanović-Karadžić, dopisujući član c. k. učenog društva, Ivan Mažuranić, bivši banski savjetnik, a tada glavni državni odvjetnik za Hrvatsku i Slavoniju te Božidar Petranović, urednik državnozakonskoga lista. Početkom rujna iz odbora je istupio Ivan Mažuranić, a na njegovo mjesto je imenovan istaknuti hrvatski pjesnik, književnik i prevoditelj Dimitrija Demeter. Tijekom rada na rječniku 1849. odlučeno je da će se hrvatski i srpski jezik zbog različitosti pisama i raznih drugih okolnosti zasebno obraditi, pa je Demeter postao urednik za hrvatsko, a Petranović za srpsko izdanje. Tako je nastao četverojezični pravno-politički rječnik za južnoslavenske narode *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs, deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe, Wien 1853.*, a time i prvi njemačko-hrvatski rječnik pravno-političke terminologije.

Hrvatski dio tog rječnika iznimno je važan za razvoj hrvatskog pravnog nazivlja jer su tu prvi put mnogi njemački pravni nazivi dobili svoje službene hrvatske ekvivalente. Na 694 stranice rječnik donosi brojne prijevode najrazličitijih pravnih i političkih termina, izraza, kolokacija, koje do tada u hrvatskom jeziku nisu postojale.

4.1.3. *Pravdonoš*

U skladu s austrijskom inicijativom da se službeni listovi za pojedine nenjemačke narode u Monarhiji izdaju na njihovim narodnim jezicima, u Zadru je od 1849. do 1852. godine izlazio upravno-službeni list u kojem su na talijanskom, njemačkom i hrvatskom tiskani zakoni i naredbe dalmatinske vlade, *List zakonah i dilopisah vlade za Kraljevinu Dalmaciju* (Vince 1990: 379). Godine 1852. počinje izlaziti i *Pokrajiski list uredovnih spisah za Dalmaciju*. Prilikom uređenja spomenutih

službenih listova uredništva su se i ovdje morala suočiti s nedostatkom prikladnih naziva za upravne i pravne pojmove.

Krajem 1850. pokreće se, stoga, izdavanje prvog pravničkog lista na južnoslavenskom području pod nazivom *Pravdonoša*, čiji je cilj bio osigurati primjenu načela jezične ravnopravnosti (Vince 1990: 380). Željeli su olakšati čitanje i razumijevanje pravnih knjiga, sudbenih i vladinih naredaba tako što će u svakom broju *Pravdonoše* donositi nekoliko zakonskih termina uz talijansko (*Pravdonoša*, 1851(1): 2), a kasnije i njemačko tumačenje. Kako bi taj cilj ostvarili, Ante Kuzmanić i njegovi suradnici, filolog Ivan Danilo, pravnik Božidar Petranović i drugi shvatili su da moraju sustavno stvarati cijelu sudsku terminologiju. Uz tekstove govora pred sudom na hrvatskom jeziku, članke o jeziku u pravnoj struci, rasprave o leksikološko-terminološkim pitanjima, list je sadržavao i stalnu rubriku koja se u brojevima tiskanim 1851. godine zvala *Ilirsko jezikoslovlje*, a 1852. *Pravoslovno jezikoslovlje*. U toj rubrici predstavljali su pojedine hrvatske pravne nazive s njihovim talijanskim i njemačkim ekvivalentima.

Utjecaj *Pravdonoše* širio se i izvan Dalmacije. Pretplatnici su bili i neki znameniti pravници i filolozi iz Hrvatske i Slavonije, a među njima i članovi bečkog odbora Mažuranić i Demeter. Kako *Pravdonoša* donosi termine iz četiri glavna austrijska zakonika na hrvatskome, talijanskome i njemačkome, može se pretpostaviti da je taj list autorima *Terminologije* temeljene na austrijskim zakonima bio vrlo relevantan te da je utjecao na njihov izbor prijevodnih ekvivalenata za njemačke nazive, odnosno općenito na stvaranje pravne terminologije u Hrvatskoj i Slavoniji.

4.1.4. Prvi prijevodi austrijskih zakona

Istovremeno s radom na stvaranju *Terminologije* započelo je i prevođenje austrijskih zakona. Austrijski opći građanski zakonik prevođen je na deset jezika. Prema odredbi iz 1849. godine svi su tekstovi bili jednako autentični (Šarčević 1997: 35).

Prvi objavljeni prijevod za hrvatsko-srpsko područje bio je Petranovićev srpski prijevod austrijskoga građanskog zakonika *Sveobštij građanski zakonik za nemačke nasledne zemle Austrijske monarhie*. Bio je završen u srpnju 1849., a tiskan je u Beču 1850. (Petranović 1850: 2). Godine 1853., kad je tiskana i *Terminologija*, pojavili su se i hrvatski prijevodi nekih austrijskih zakona: *Kaznenog zakona o zločinstvih, prestupcih i prekršajih*, te *Obćeg gradjanskog zakonika*. U oba zakona prvi su put upotrijebljeni hrvatski nazivi. Kako ti zakoni ne sadržavaju predgovore prevoditelja, ne zna se pouzdano tko ih je preveo. Nađene su tek neke informacije koje upućuju na moguće prevoditelje *Obćeg gradjanskog zakonika*. Mihajlo Vuković, urednik izdanja *Obćeg gradjanskog zakonika* iz 1861. u predgovoru tom izdanju tvrdi da je to bio Petranović (1861: VII). Vince (1990: 392) pak smatra da je to mogao biti samo netko iz kruga suradnika pri izrađivanju pravno-političkog rječnika. Profesor na zagrebačkom Pravnom fakultetu, Konstantin Vojnović u članku

O nuždi novoga izdanja gradj. zakonika 1877. tvrdi da su „Vuk, Miklošić, Petranović i drugi” općepoznati prevoditelji građanskog zakonika (1877: 252). Budući da Petranovića spominju dva izvora, vrlo je vjerojatno da je on ipak bio prevoditelj tog zakonika, a možda je imao i suradnike iz kruga spomenutih pravnih prevoditelja onog doba.

Tiskanjem *Terminologije* i prvih prijevoda austrijskih zakona početkom 1850-ih stvoren je temelj hrvatskom pravnom nazivlju koje je tada počelo ulaziti u praktičnu upotrebu i započelo društvenu verifikaciju.

4.2. Jezikoslovni pristup izboru terminoloških rješenja, načela i metode

Analizom predgovora *Terminologiji*, predgovora prijevoda nekih austrijskih zakona, članaka iz *Pravdonoše* te Petranovićeve rasprave *O Austrijskom građanskom zakoniku i o srpskom prevodu istoga* utvrđeno je da su tvorci hrvatskog pravnog nazivlja uglavnom dijelili mišljenje o tome kako je potrebno pristupiti popunjavanju leksičkih praznina na području prava i politike.

Načela kojima se prilikom sastavljanja *Terminologije* služio bečki Odbor opisuje Demeter u predgovoru hrvatskom dijelu rječnika. Kao osnovno načelo on navodi da su se „držali koliko je najviše bilo moguće čistog pučkog i opće razumljiva načina govorenja” (*Terminologija* 1853: I). Uzimali su stare hrvatske pravne nazive kad god ih je bilo. Kad nisu mogli pronaći odgovarajući pučki izraz, koristili su se riječima ostalih slavenskih jezika. Tek kad niti tamo nisu našli adekvatan izraz, uzimali su novoiskovane hrvatske riječi, provjeravajući jesu li tvorene u duhu hrvatskog jezika. Ako nisu odgovarale po svojoj tvorbi, odbacili su ih. Odbor je, naime, smatrao da takve „prenaglo primljene riječi” (isto, V) nisu za dobro jezika. I, konačno, kad nije bilo drugog rješenja, predlagali su sami nove riječi. Neprevedenim su ostavili samo one riječi koje nije bilo moguće prevesti „neprisiljujući jezika na način često smiješan” (isto).

Tvorba novih hrvatskih pravnih naziva prema hrvatskom tvorbenom sustavu, a izbjegavanje slaganja riječi prema modelima tuđih jezika bila su prioriteta načela kojih su se držali i u *Pravdonoši*. Ističu da im je namjera „bogatiti jezik novim znanstvenim riječima, a uz to pisati prema vlastitosti jezika”, a kloniti se „suveza i slaganja riečih po kroju tuđih jezika” (*Pravdonoša*, 1851(1): 2). Pritom im je jasno da ne mogu očekivati da će pravne izraze naći u pučkom jeziku (isto).

Petranović (1850) u raspravi *O Austrijskom građanskom zakoniku i o srpskom prevodu istoga* osobito ističe nemogućnost nalaženja primjerenih riječi za određene pravne pojmove u narodnom jeziku te upozorava na opasnost upotrebe narodnih riječi pod svaku cijenu. Ne dvoji o tome da riječi treba stvarati, ali i posuđivati iz drugih slavenskih jezika. Dodaje da je pri prevođenju pazio na duh jezika. Članku prilaže dvanaest stranica najpotrebnijih njemačkih termina i njihovih prijevoda na srpski jezik (Petranović 1850: 32–35). Osnovno načelo kojim se rukovodi pri

prevođenju su načelo jasnoće i „juridičke” točnosti u prenošenju sadržaja njemačkog pravnog termina (isto 31).

Nedvojbeno je, dakle, da su svi sastavljači terminologije polovicom 19. stoljeća smatrali da je potrebno davati prednost riječima vlastitog jezika te tvorbi novih riječi u duhu hrvatskog jezika. Posuđivanje iz drugih jezika bilo im je prihvatljivo samo ako je bilo nužno. Preferirali su slavenske jezike i to uz prilagodbu sustavu hrvatskog jezika. Takvim pristupom pokazuju da im je bilo važno zadržavanje i daljnja izgradnja hrvatskog jezičnog identiteta.

4.3. Rezultati analize korpusa

U posljednjem je segmentu istraživanja trebalo ustanoviti je li nazivlje nastalo u različitim kontekstima podudarno te je li doista oblikovano prema načelima i metodama za koje su se njegovi tvorci zalagali. Postojeći osvrti otkrivaju vrlo različita viđenja. Tako se ugledni cavtatski pravnik, filozof i povjesničar Baltazar Bogišić, koji se s problemom pravnog nazivlja i jezika zakonodavstva suočavao prilikom kodifikacije *Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru*, a bile su mu poznate i prilike u Hrvatskoj i drugim slavenskim zemljama, 1888. vrlo kritički osvrće na nazivlje iz *Terminologije*. Smatra da su termini koji su se upotrebljavali za ekvivalente njemačkim nazivima rađeni „mehanički, kojekako, na brzu ruku” bez unaprijed određene metode i da narodu nisu razumljivi (1888: 4). Tvrdi da sastavljačima zakona u srpskim i hrvatskim zemljama taj rječnik uopće ne može biti od koristi (isto). Mamić (1992) se, međutim, nakon provedene opsežne analize cijele *Terminologije*, pohvalno izražava o *Terminologiji* te tvrdi da ona prihvaća hrvatsku leksičko-terminološku tradiciju, ali unosi i obilje novih naziva i sveza, primjećuje dosta slavenskih utjecaja. Smatra da je njemački utjecaj tek na razini poticaja za stvaranje hrvatskih termina te zaključuje da se u rječniku osjeća jak jezični purizam. Vince (2002: 410) se pak osvrće na nazivlje iz *Pravdonoš* i smatra da „sva terminološka rješenja nisu bila uvijek najbolja i najprihvatljivija”.

Usporedna analiza nazivlja iz *Terminologije*, *Pravdonoš* i prvih prijevoda austrijskih zakona dovela je do sljedećih rezultata:

4.3.1. Stari hrvatski nazivi

U sva je tri potkorpusa pronađen velik broj starih hrvatskih naziva koji su rabljeni kao ekvivalenti za njemačke pravne termine. To su nazivi koje potvrđuju Mažuranićevi *Prinosi* i *Akademijin rječnik*, a označavaju od ranije poznate, starije pravne pojmove. Većina ovih naziva zabilježena je i u Mažuranić-Užarevićevom *Nemačko-ilirskom slovaru*, a preuzeo ih je i Šulek u svoj *Nemačko-hrvatski rečnik*.

Velik je broj ovih naziva zastupljen u sva tri potkorpusa (1), (2), (3), (4) itd., ponekad s različitim pravopisnom rješenjima (4) ili s ponekim dodatnim sinonimom u jednom od potkorpusa (10). Neki pravni pojmovi u svim su potkorpusima

imenovani s po dva naziva, te za oba postoji podudarnost između svih potkorpusa (5). Za tek nekoliko pravnih pojmova preporučuju se različiti nazivi u različitim potkorpusima (2), pri čemu je ponekad naziv koji se preporučuje u jednom potkorpusu u drugom naveden kao alternativa.

Tablica 1. Primjeri starih hrvatskih naziva

Terminologija	Pravdonoša	Prijevod zakona
(1) isprava (Urkunde) rus. pos. u hrv. potvr. u 15.st	isprava (Urkunde)	isprava (GPP, § 14)
(2) nasljednik (nasljednik) (Erbe)	baštinik (nasljednik) (Erbe)	nasljednik (OGZ, § 532) + M.U.; Š. ¹
(3) sudac (Richter)	sudac (Richter)	sudac (GPP, § 575) + Petr. ² ; M.U.; Š.
(4) svjedok (Zeuge)	svjedok (Zeuge)	svjedok (OGZ, § 579) + M.U.; Š.
(5) pogodba, ugovor (Vertrag)	pogodba (Vertrag) ugovor (Verabredung)	pogodba (OGZ, § 1117) + Petr.; M.U.; Š.; ugovor (OGZ, § 1217) + Petr.; M.U.; Š.
(6) skerbnik (Curator)	skerbnik (Curator)	skerbnik (OGZ, § 187) + Petr.; Š.
(7) osuda (Verurtheilung)	osuda (Verurtheilung)	osuda (GPP, § 296) + M.U.; Š.
(8) tutor, zakrilnik (Vormund) st. lat. prev.	tutor (Vormund)	tutor (OGZ, § 188) + Petr.; M.U.; Š.
(9) vlastništvo + Š. (Eigenthum)	vlastnost (Eigenthum)	vlastnost (OGZ, § 353)
(10) žao + M.U.; Š. (žalba) + Š. (Beschwerde)	žalba (pritužba) (Beschwerde)	žalba (GPP § 308) + Petr. pritužba

4.3.2. Slavenske posuđenice

Leksičke posuđenice iz slavenskih jezika, primarno češkog i slovenskog, ali i poljskog i ruskog, zabilježene su u korpusu u određenom broju. Najviše ih je zamijećeno u *Terminologiji* i zakonskim tekstovima. U ta dva potkorpusa one se bez iznimki podudaraju. Ponekad se njihovo porijeklo sa sigurnošću može potvrditi (2), dok ponekad postoje dvojbe između dva ili čak tri moguća jezika davaoca (5).

1 Ako su određeni nazivi pronađeni i u Mažuranić-Užarevićevom *Nemačko-ilirskom slovaru*, odnosno Šulekovom *Nemačko-hrvatskom rečniku*, u tablici su navedeni uz nazive pronađene u hrvatskim zakonima s naznakom „M.U.“, odnosno „Š“.

2 Ako su određeni nazivi pronađeni i u Petranovićevom popisu ekvivalenata za njemačke pravne termine koji je priložen raspravi *O austrijskom građanskom zakoniku i o srbskom prevođenju istoga*, u tablici su navedeni uz nazive pronađene u hrvatskim zakonima s naznakom „Petr“.

Zanimljivo je da sastavljači nazivlja u *Pravdonoši* nisu bili u tolikoj mjeri skloni slavenskim posuđenicama. U tom ih je potkorpusu pronađeno tek nekoliko, i sve su zastupljene i u *Terminologiji* i u zakonima (1), (2). Dokaz je to činjenice, da pri određivanju primjerenih naziva slavenskog porijekla pravnici i lingvisti nisu imali dvojbi oko toga koju riječ uključiti, ali je bilo određenih razilaženja oko toga u kojoj mjeri dopustiti utjecaj drugih slavenskih jezika. Neke od zabilježenih slavenskih posuđenica (1), (4), (5) preuzeo je i Šulek 1860. godine. Prije polovice 19. stoljeća, prema, Mažuranću i Užareviću, postojala je tek jedna od njih (3).

Tablica 2. Primjeri slavenskih posuđenica*

Terminologija	Pravdonoša	Prijevod zakona
(1) dražba (Versteigerung) (češki ili slovenski)	dražba (Versteigerung)	dražba (OGZ, § 231) + Š.
(2) spisi (Akten) (češki)	akten (Akten)	spisi (GPP, § 285) + Petr.
(3) predmet (<i>Gegenstand</i>) uparničeni predmet (Streitsache) (češki)	-----	predmet (OGZ u kazalu str. 46; GPP, § 11 i dr.) + M.U.; Š.
(4) preinačiti (verändern, umändern) (ruski ili češki)	-----	preinačiti (GPP, § 337) + Š.
(5) vještak + Š. (veštak) (Sachverständiger) (poljski, češki, slovenski)	-----	vještak (OGZ, § 100)

4.3.3. Neologizmi tvoreni u duhu hrvatskog jezika

U sva tri potkorpusa zabilježen je niz neologizama tvorenih polovicom 19. stoljeća koji odgovaraju tvorbenim obrascima hrvatskog jezika. Oko dijela tih neologizama nisu dvojili, pa se njihov oblik u sva tri potkorpusa podudara (1), (9). Kod nekih se navodi u zagradi i sinonim (2) ili pak postoji dulji i kraći oblik (8). Kod određenog broja naziva različiti potkorpusi nisu suglasni, pa često postoji podudarnost između dva potkorpusa, dok se naziv u trećem razlikuje (5), (6). Dva naziva (2), (6) bilježi i Mažuranić-Užarevićev *Nemačko-ilirski slovar*, što nam govori da su tvoreni već neko vrijeme prije sastavljanja *Terminologije* i prevođenja zakona. Većinu ih preuzima i Šulek.

Tablica 3. Primjeri neologizama tvorenih u duhu hrvatskog jezika

Terminologija	Pravdoneša	Prijevod zakona
(1) drugotnica (drugi odgovor tužioca +Š) (Duplik)	drugotnica (drugi odgovor tužioca) (Duplik)	drugotnica (duplika) (GPP, § 19) + Š.
(2) imovina (Vermögen)	imovina (Vermögen)	imovina (OGZ, § 260), imetak (OGZ, § 231) + M.U.; Š.
(3) napisnik (Protokoll) ³	-----	napisnik (OGZ, § 569) + Petr.; Š.
(4) nagodba (Abfindung)	nagodba (Vergleich)	nagodba (GPP, § 372) nagodba (OGZ, § 1008) + Petr.
(5) odgovor tužioca + Š. (Replik)	odgovor tužioca (Replik)	protuodgovor (GPP, § 17) (prevedenica)
(6) parnica (Prozess)	parba (Prozess)	parnica (OGZ, § 193) + M.U.
(7) pokretna imovina (Bewegliches Gut)	-----	gibivi imetak; pokretna imovina (GPP, § 526, OGZ, § 231)
(8) povrata (Restitution)	povrat u prvašnje stanje (Restitution)	povrat/povrata u prvašnje stanje (OGZ, § 1450, GPP, § 353) + Š.
(9) stečaj (Concurs)	stečaj (Concurs)	stečaj (OGZ, § 1024) + Petr.; Š.

4.3.4. Neologizmi prevedenice

Usprkos namjeri prevoditelja da izbjegnu strani utjecaj, u korpusu je zabilježen određeni broj prevedenica uglavnom iz njemačkog jezika. Neke od njih su možda u hrvatski stigle i preko jezika posrednika, najčešće češkog. Pronađene su i prevedenice latinskog porijekla za koje postoji vjerojatnost da su primljene preko njemačkog kao jezika posrednika (8). Tek je nekoliko prevedenica zabilježeno u jednakom obliku u sva tri potkorpusa (1), (2), (8), a neke se javljaju samo u *Terminologiji* i prijevodima zakona (3), (6), (7). Ponekad se, međutim, razlikuju i tvorbena rješenja predložena u *Terminologiji* od onih u prijevodima zakona (4). *Pravdoneša* u cijelosti bilježi vrlo mali broj prevedenica. Riječ je očito o prevedenicama nastalim prilikom sastavljanja *Terminologije* i prevođenja zakona, pa ih Mažuranić i Užarević ne bilježe. Šulek ih uglavnom preuzima u *Nemačko-hrvatski rečnik*.

3 Demeter u predgovoru *Terminologiji* (1853: V) riječ *zapisnik* navodi kao primjer novoiskovane riječi koja nije tvorena u duhu hrvatskog jezika te ju je Odbor odbacio. Demeter objašnjava da *zapis* u našem narodu znači *legat*, pa *zapisnik* nipošto ne može biti korišten u značenju *protokola*. Primjerenijim su smatrali da *protokol* imenuju *napisnik* (isto).

Tablica 4. Primjeri prevedenica

Terminologija	Pravdonoša	Prijevod zakona
(1) dosjelo (Ersitzung)	dosielost (Ersitzung)	dosielost (OGZ, § 1452)
(2) dostava (Zustellung)	dostava (Zustellung)	dostava (GPP, § 66) + Š.
(3) dužnik (Schuldner, Creditor)	-----	dužnik (GPP, § 439) + Š.
(4) u pravi čas (rechtzeitig) + Š.	-----	pravodobno (GPP, § 102)
(5) opunovlastiti (bevollmächtigen) + Š.	opunovlastiti (bevollmächtigen)	ovlastiti (GPP, § 372). + Petr.; opunomoćiti + Š.
(6) pravomoćan (rechtskräftig)	-----	pravomoćan (GPP, § 323) + Š.
(7) rukoznak (Hand-Zeichen)	-----	rukoznak (GPP, § 171) + Petr.
(8) uknjižba (Verbuchung, Intabulation)	uknjižba (Eintragung in öffent. Bücher)	uknjižba (OGZ, § 431-446) + Š.

4.3.5. Posuđenice iz neslavenskih jezika

U sva tri potkorpusa pronađeno je tek pet posuđenica iz neslavenskih jezika. Jedna od njih je sekundarno adaptirana posuđenica iz njemačkog jezika (1), a ostale su turske riječi istog korijena kojima je dodan hrvatski nastavak. Mažuranić i Užarević nemaju ovih naziva, a Šulek preuzima samo jedan (1).

Tablica 5. Posuđenice iz neslavenskih jezika

Terminologija	Pravdonoša	Prijevod zakona
(1) [zemljišnica (Grund-Buch)]	-----	gruntovnica (GrZ, § 1, str. 257) + Š.
(2) uzapta, uzapćivanje (Sequestration) (turska riječ kojoj je dodan hrv. nastavak)	uzapćenje (Verbot)	uzaptitelj (sekvester) (OGZ, § 96.) sekvestracija i sekvestar (§ 425.-427.)

Činjenica da posuđenica iz neslavenskih jezika u korpusu gotovo nema jasno govori u prilog tvrdnji da su autori nazivlja slijedili metodološke smjernice koje su si zadali. Dokaz je to i postojanja izrazite težnje k jezičnoj čistoći.

5. Zaključak

Opisano je istraživanje pokazalo da je postojalo više inicijativa za stvaranje hrvatskoga pravnog nazivlja polovicom 19. stoljeća. Nazivlje se oblikovalo u različitim kontekstima, ali se njime bavio ograničen broj poznavatelja pravne i jezične znanosti pa su neki od njih djelovali u okviru više od jedne od spomenutih inicijativa. Imajući uvid u nazivlje koje se stvaralo u okviru različitih inicijativa, vrlo je

vjerojatno da su u odabiru primjerenih naziva utjecali jedni na druge. Iz dostupnih izvora također se može iščitati da su imali slične ili čak iste stavove o načelima i metodama stvaranja nazivlja. Analiza korpusa potvrđuje da su autori nazivlja i u praksi velikim dijelom slijedili načela i metode koje su zagovarali. Velik broj starih hrvatskih riječi koje su zabilježene u korpusu (npr. *sudac, pogodba, skerbnik, osuda*) dokazuje da su prihvaćali hrvatsku leksičko-terminološku tradiciju i obilno je koristili, ali i da su, neki više, a neki manje, posuđivali iz drugih slavenskih jezika (npr. *spisi, predmet, vještak*). Iako su nastojali tvoriti riječi po hrvatskim tvorbenim obrascima, to im, ipak, nije uvijek uspijevalo, već su ponekad, svjesno ili nesvjesno, pribjegavali rješenjima po uzoru, prije svega, na njemački jezik. (npr. *dosjelost, opunovlastiti, rukoznak*). Posuđivanja iz neslavenskih jezika su dosljedno izbjegavali, pa u korpusu takve posuđenice gotovo da i ne postoje. Zajednička im je, dakle, bila visoko razvijena svijest o jeziku kao dijelu nacionalnog identiteta i potrebu za jezičnom čistoćom. Međutim, iako su bili vođeni istim načelima, oko konačnih terminoloških rješenja nisu uvijek bili suglasni.

Ovim se istraživanjem pokušalo dodatno rasvijetliti stvaranje temelja hrvatskoga pravnog nazivlja. Obuhvatnijom bi se analizom većeg korpusa mogao dobiti još precizniji uvid te stvoriti još čvršće polazište za daljnja istraživanja koja bi vrijedilo usmjeriti k analizi upotrebe stvorenog nazivlja u svakodnevnoj stručnoj komunikaciji tijekom druge polovice 19. stoljeća.

Literatura

Knjige

- Mamić, Mile. 1992. *Temelji hrvatskoga pravnog nazivlja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Mattila, Heikki E.S. 2006. *Comparative Legal Linguistics*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Sager, Juan C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Šarčević, Susan. 2000. *New approach to legal translation*. London: Kluwer Law International.
- Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Rječnici

- Mažuranić, Vladimir. 1908-1922. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Mažuranić, Ivan, Užarević, Josip. 1842. *Deutsch-ilirisches Wörterbuch. Nemačko-ilirski slovar*. Agram: Verlag und Druck der k. priv. ilirischen National-Buchdruckerei von Dr. Ljudewit Gaj.

Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika I-XXIII. 1880-1976. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Šulek, Bogoslav. 1860. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch. Nemačko-hrvatski rečnik*. Agram: Verlag der Franz Suppan'schen Buchhandlung.

Izvori

Bogišić, Baltazar. 1888. „Tehnički termini u zakonodavstvu.” *Mjesečnik Pravičnoga društva u Zagrebu*, 1: 1 - 19.

Demeter, Dimitrija. 1850. „Predgovor.“ U *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsch-böhmische Separat-Ausgabe*. Wien: Aus der keiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

Spevec, Franjo Josip, ur. 1890. „Predgovor.“ U *Opći austrijski građanski zakonik*. Zagreb: Lav. Hartman (Kugli i Deutsch).

Vuković, Mihajlo, ur. 1961. „Predgovor.“ U *Opći austrijski građanski zakonik*. Zagreb, Izdavačko poduzeće „Školska knjiga”.

Petranović, Božidar. 1850. *O Austrijskom građanskom zakoniku i o srpskom prevodu istoga*. Beč: C.k. dvorne i državne pečatne.

Pravdonoša. Zadar: 1851-1852.

Sveobštij građanski zakonik za nemačke nasledne zemle Austrijske monarhie. 1849. Beč: C. k. dvorne i državne pečatne.

Vojnović, Konstantin. 1877. „O nuždi novoga izdanja gradj. zakonika“. *Mjesečnik Pravičnoga društva u Zagrebu*, 6: 245-253.

Korpus

Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsch-böhmische Separat-Ausgabe. 1850. Wien: Aus der keiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.

Gradjanski parbeni postupnik od 16. rujna 1852, ur. Adolfo Rušnov. 1885. Zagreb: Naklada akademijske knjižare Lav. Harmana (Kugli i Deutsch).

Gruntovni zakoni, ur. Adolfo Rušnov. 1886. Zagreb: Naklada akademijske knjižare Lav. Harmana (Kugli i Deutsch).

Obći austrijski građanski zakonik proglašen patentom od 29. studenoga 1852. u kraljevinah Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, serbskoj Vojvodovini i tamiškom Banatu. 1853. Beč: Iz c. kr. dvorske i državne štamparije.

Pravdonoša, Zadar, 1851-1852. (rubrika *Ilirsko jezikoslovlje* i *Pravoslavno jezikoslovlje*)

Sveobštij građanski zakonik za sve njemačke nasledne zemlje monarhie. C. k. dvorne i državne pečatne. 1849. Beč: Iz c. kr. dvorske i državne štamparije.

The Creation of the Croatian Legal Terminology in the Mid-19th Century: The Paths and Methods

When Croatian became the official language in Croatia in 1948 and started to dominate the public sphere, the Croatian lexicon was still not developed enough to fulfil the communication needs. Owing to the long-term domination of German and Latin in the Croatian public and political life, particularly the spheres of public administration, judiciary and politics were in great need of new terminology. The turning point in the development of the Croatian legal terminology happened at the initiative of the Austrian government, and as a consequence of the Ministerial order according to which all Austrian laws had to be translated from German into the other languages of the Monarchy. Therefore, in 1850ies, the first German-Croatian dictionary of legal and political terms *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs* was compiled, and the main Austrian laws were translated into Croatian. Then, the Croatian legal language, which, owing to foreign influences, had been neglected for many decades, was enriched with a great number of new legal terms.

This paper presents the course of development and the methods of creation of the Croatian legal terminology in the mid-19th century. The research aims to determine which initiatives for the creation of the legal terminology existed at the time, in which contexts they appeared, and which results they yielded. Furthermore, the author tries to reconstruct the linguistic approach of the terminology creators to the choice of terms as well as the principles and methods they considered appropriate for the creation of legal terminology. In addition, the author is interested in their awareness level about language as a part of the national identity, that is, the intensity of their need for linguistic purity. In order to answer these questions and provide new understanding of the development of the Croatian legal terminology, the content analysis of the preface to the first German-Croatian dictionary of legal and political terms, the prefaces to the first translations of Austrian laws, and the first journal of judicial administration *Pravdonoša*, is conducted. The conclusions about the principles and methods drawn from the mentioned analysis, that is, their application in the actual terminological work, are confirmed by the terms proposed in the dictionary *Juridisch-politische Terminologie*, the first translations of Austrian laws, and *Pravdonoša*.

Keywords: Croatian legal terminology, initiatives and methods for the creation of legal terminology, terminological work, language as a part of national identity

